

City Telling su individualni glasovi koji svakodnevne puteve kroz grad pretvaraju u priče. Pozivam različite stanovnike Zagreba da mi poklone jedan put svojim gradom. Molim ih da mi ispričaju ovaj put. Oni pričaju, a ja slušam. Oni pričaju, a ja bilježim. Oni izvještavaju, a ja zapisujem. Tako će nastati *On My Way*. *City Telling* u Zagrebu. Zajedno s njima prolazim tim putevima, ono rečeno odjekuje u meni, fotografski hvatam ono što mi zapne za oko. Uspostavit ću veze među putevima. Tako nastaje portret grada sastavljen od svakodnevnih puteva, rutina, individua. Svi smo dijelom ovoga privremenog kolaža.

U zajedničkom hodanju razvija se gradski razgovor. Korisnici/e grada poznaju svoj kraj, svoj kvart, svoju životnu okolinu na mnogostruke načine koji često presijecaju brojne slojeve sadašnjosti i prošlosti. Međutim, vrlo rijetko svoj put pričamo nekoj drugoj osobi, rijetko mu dajemo glas, on rijetko poprima jasne konture. Znanje o tim putevima prisutno je u pokretima i pogledima, ali ne i u riječima ili znakovima. Vrlo rijetko ili nikada nekom zainteresiranom uhu pripovijedamo posve privatne, posve svakodnevne puteve javnim prostorom. Upravo su urbani narativi, gradske priče drugih, u središtu projekta *On My Way*. *City Telling*: *participativni urbani kolaži*. Grad je motor koji pokreće hodanje. Sudionici/e u projektu postaju gradski vodiči posebne vrste. Oni nisu vođeni, oni vode. Sudionici/e zavode sve na drugačiju percepciju grada, u kojoj će se ono svakodnevno, rutinsko pokazati kao posebno, iznenađujuće, bogato. Upravo u banalnosti leži ključ posebnog. Bilo da se radi o putu na posao ili o shopping rutu, putu do parka ili pak do fitness studija, grad uvijek iznova i uvijek aktualno nastaje u naših pet osjetila. Pritom smo ponekad duboko uronjeni u promatranje i sudjelujemo u gradu, ponekad smo od grada milijama odijeljeni i hodamo kako bismo razbistrili glavu ili se zadubljeni u čitanje novina intuitivno uklanjamo onima koji nam dolaze u susret. Svakodnevni put, sastavljen od kolaža nebrojenih, minimalno različitih pojedinačnih iskustava, od zbroja opetovano prijedanih istih puteva u njihovoj promjeni, u priči se zgušnjava. Pripovijedanje puta mijenja gradski horizont, aktualna percepcija grada spaja se sa sjećanjima, mirisima i trenucima prožetim biografskim tragovima, promjenjivi urbani krajolici s vlastitim životnim putem. Arhitektura i gradska topografija, biografija i svakodnevna percepcija pripovijedanjem ulaze u novi odnos. Neka mjesta se bilježe, ostala ostaju neprimjetna. Neki uglovi istupaju, ostali ostaju neprimjetni. Trajanje priče nema nikakve veze s trajanjem puta. I kratki putevi imaju duge priče. Svaki individualni put je način gledanja, čitanja, percepcije grada. Svaki individualni put je mogućnost. Svaki individualni put je druga priča. U suglasju različitih puteva i različitih priča razvija se kolektivni portret grada koji se svakim putem i svakom pričom uvijek iznova mijenja.

Svakoga dana grad je isti. Svakoga dana grad je drugačiji. Lice grada razvija se u našem promatranju. Svakodnevnoj pažnji malo što promiče. Na svakodnevnom putu kroz grad sastavljamo svoju mentalnu sliku grada. Svaki je grad puno gradova. Tu je i službena slika grada. Mnoge su instance na djelu kada se radi o oblikovanju i

promjeni grada kao slike. Može se raditi o turističkoj reklami ili o slici gradskog planiranja, o slici građevinaru ili tvrtki nekretninama, ili pak o slici gradskih vodiča.

U individualnim kolažima vlastitih puteva kojima ljudi često mnoge godine opetavano prolaze gradom ove slike igraju malu ili nikakvu ulogu. Daleko od poluslužbene imidž politike, hodanje stvara vlastiti grad, za svakoga. Ovaj grad u glavi ima dodirne točke i preklapanja s fizičkom, izgrađenom stvarnošću grada.

Svaki način kretanja proizvodi svoje vlastite spoznajne modele. Svakodnevno hodanje – rutine kretanja na putu prema poslu ili pekari, na putu prema supermarketu ili školi, pri jogiranju ili na putu u kafić – proizvodi svoje vlastite spoznajne forme. Gotovo neprimjetno dan za danom kartografiram svakodnevnicu, očima bilježimo promjene kao nešto posebno, kao biljeg, dok ponovno ne postanem svakodnevnicom.

Kao što smo na našim putevima, u koreografiji urbanih kretanja u neprestanoj mijeni, dijelom slike grada, tako je i slika grada dijelom nas samih. Projekt *On My Way*. *City Telling* predstavlja gradske slike, daleko od službenih ili uljepšanih, normiranih ili tradicionalnih slika kakve servira imidž politika. Pamtimmo grad kao layout, kao obrazac puteva i križanja puteva. Kamo nismo kročili, tamo nemamo ni slike. Kamo često idemo, tamo nam je slika tako bliska da smo percepciju posve pounutrlili i istodobno odviše izoštrili. Ponovno odigravanje jedan je od ključeva

za otvaranje puteva kao percepcijskog spremnika, kao forme znanja. Slijediti nečiji tuđi put, pri čemu je svaki put praćenje nekog puta. Put je već bio tu, ali tek individualnom rutom ovaj put postaje vlastiti put koji uvijek iznova slijedimo. Grad se ponovno odigrava kao mjesto kolektivnih i osobnih sjećanja. Svakodnevno iskustvo grada omogućuje oboje: Ovdje i Sada te istodobno i Ovdje i Tada.

2004. godine u Beču počela sam s drugima hodati gradom. Projekt se zvao *Frauenwege in der Stadt /Ženski putevi u gradu/*, a sastojao se od dvadeset aktualnih puteva.

Školarka i umirovljenica, filmska autorica i prirodnoznanstvenica, aktivistica i direktorica muzeja, plesačica i povjesničarka, urbanistica i modna dizajnerica, povjerenica za pitanja okoliša i umjetnica, antropologinja, baka i studentica, sve su one sa mnom podijelile svoj put gradom. Pratila sam ih, bilježila sve što su mi putem pripovijedale. Ponekad sam postavljala pitanja, no većinom sam samo slušala. Putevi su postali okosnicom povijesnog istraživanja. Otkrila sam koje su ženske povijesne ličnosti stanovale, živjele, djelovale, radile, studirale, demonstrirale duž ovih puteva. Time sam stvorila sloj sjećanja na gradu, sloj koji se ne nalazi i ne imenuje na lako uočljivoj površini grada, na spomen-pločama i u spomen-natpisima, za razliku od službene, dominantno muške, kulture sjećanja. Kako bi se ženske ličnosti, iščezle iz kolektivnog pamćenja gradskog

prostora, topografski smjestile, bili su nužni mnogi odlasci u arhive i prijavne urede, mnoge čitalačke veze s biografijama ili muzejskim zbirkama. Pronašla sam filozofkinje i radnice, slikarice i muzičarke, skladateljice i političarke, učiteljice i arhitektice, prirodnoznanstvenice i glumice, pjevačice, plesačice i kiparice, spisateljice i feministice, čiji su se povijesni putevi i životni tokovi ukrštali upravo s onima kojima sam trenutno prolazila gradom. Ovaj gotovo strateški ulog topografskog slučaja stvara grad kakav prije nismo vidjeli. Aktualne kao i povijesne interferencije mijenjaju perspektivu današnjeg opažanja.

Lociranjem točnih adresa grad postaje adresatom ženske kao i muške povijesti. Više od 90% muških aktera upisano je i zabilježeno na spomen-pločama. Ženski akteri povijesti iščezli su iz ritualiziranog pogleda spomen-ploča koji se javnosti nudi na čitanje. I ovo je kretanje put, put u povijesno pokraj, put u zaborav. Slijediti znači ići putem koji se opire zaboravu. To što se upravo nije krenulo od povijesnih ženskih ličnosti, kako bi se izgradili putevi, već od životnih, svakodnevno iskušanih puteva, koji su poput ciljanog generatora slučaja određeni povijesnim susretima, razotkriva da je čitav grad spremnik ženske povijesti i događaja, a ne samo unaprijed poznate, odabrane topografije. U ovom pokretanju veze između današnjeg hodanja i praćenja povijesti promijenilo se lice svakoga puta. Sve su sudionice bile krajnje iznenađene ponovnim otkrivanjem svoga puta iz perspektive ženske povijesti

grada. Iz spoja ulica sa ženskim imenima, kućnih brojeva s povijesnim upotrebama poput “Ovdje je živjela i radila...”, “Ovdje je živjela i pisala...”, današnji je grad dobio drugu dubinsku dimenziju.

2006. godine sam u okviru gostujuće docenture Ernst-Georg-Heinemann na Institutu za teoriju umjetnosti i umjetničku pedagogiju Sveučilišta u Bremenu radila sa studentima na temu *Wege in die Stadt. Urbane Transformationsprozesse und ihre Narrative /Putevi u grad. Procesi urbane transformacije i njihovi narativi*. Grad Bremen je bio teško uzdrman posljedicama globalizacije i post-industrijalizacije. Zatvaranje posljednjeg brodogradilišta u bremenskoj luci i nastanak posve novog dijela grada, Überseestadt (revitalizacija stare luke), imali su traumatske posljedice. Transformacije mogu u ogromnim razmjerima pogoditi identitet čitavoga grada, izmijeniti radnu situaciju čitavoga kvarta ili u manjim razmjerima potpuno predefiniirati neki park otvaranjem drugih vrata i prilaza. Svaka naracija o nekom mjestu već je njegova transformacija. Zajedno sa studentima pronašla sam i istražila mjesta transformacije, portretirali smo ih na licu mjesta, u lokalnom pogledu, anketirajući najrazličitije poznavatelje. Svaka priča nekog mjesta u transformaciji je drugačija. Proturječnost opažanja i glasina, slutnji i tumačenja činjenica stvara bujno tkivo naracija koje mjesta u transformaciji pokušava obraditi na individualnoj razini.

Pogled urbanizma drugačiji je od pogleda prvog susjeda, pogled trgovkinje od onoga lokalnog posjednika, pogled frizera od pogleda turskog pekara, pogled školske nadstojnice od onoga učiteljice. Svim pogledima zajednička je obilježnost. U anketi o kvalitetama i kvantitetama transformacije, o perspektivama za budućnost i procjenama činjenice su se izmiješale s osobnim željama, rezignacija s procjenama i pogrešnim procjenama. Različite priče i njihove perspektive u slušanju su razjasnile mnogoznačnost, nejasnost grada u transformaciji i način na koji sklapamo priče kako bismo ono što se mijenja učinili shvatljivim. Priče stvaraju odnose napetosti i modalitete mogućnosti. U ovim mogućnostima razotkrivaju se perspektive budućih upotreba i dugoročnih promjena. Ono što mnogi kažu stvara suglasje, upravo u proturječnosti i ne-homogenosti. Rijetko to priča uvjereni ton “To je tako i – nikako drugačije”. Često je to “Čuo/la sam da ...i, ili “Pitajte u trgovini preko puta, oni će bolje znati”, ili “Tu se ništa više ne može, to je već odlučeno...”, ili “Možda će sutra pak opet sve biti drugačije...”. Pripovjedači se znaju opohoditi s nemjerljivošću. Prilagodavaju se gradu u stalnom pregrađivanju. I male i velike promjene na ljestvici urbanih vrijednosti često se jednako percipiraju.

U okviru projekta *Der 6te Sinn /Šesto čulo/* sam zajedno s likovnom umjetnicom Cynthiom Schwertsik hodala sa stanovnicima šestim bečkim okrugom. Njime prolazi jedna

od najvažnijih bečkih shopping ulica – Mariahilferstraße. Mnogi stanovnici koji žive u blizini svakoga dana stvaraju svoju vlastitu Mariahilferstraße – hodaju anticiklički, u rano jutro, kasno u noć, često praznikom, kako bi ulicu ponovno prisvojili. Razvijaju tehnike kako bi isključili mnoge druge – *jer ovo je ulica drugih, ovo nije ulica susjeda*, kako to formulira jedna sudionica. Pripovijedaju o mnogim Mariahilferstraße; mjesta nekadašnjih trgovina, slastičarnica, trgovina dječjim igračkama, knjižara, koja već odavna ne postoje, živo su prisutna u pričama. U zajedničkoj su radionici mali nađeni predmeti, koje ne trebamo, a na dnevnim ih putevima ipak nosimo u torbama, poput voznih karata ili ceduljica, kino ulaznica ili kalendara, stoljeni su u ručno izrađeni papir. Papir su koristili sudionici/e kako bi napisali svoj put.

2001. godine počela sam raditi na projektu *Last Name*, koji sam kao dia-instalaciju i arhiv predstavila u wien station zajedno sa Cynthiom Schwertsik. Fascinirana malom uličnom ekonomijom, pedikerskim salonima i njegovateljima pasa, cvjećarnama ili trgovinama rukotvorina te prije svega privučena njihovim ženskim imenima, započela sam istraživanje, foto-dokumentiranje i otkrivanje priča. Bilo da se radi o Doris modi ili Njezi stopala Erika, caféu Victoria, hotelu Claudia, cvjećarni Sophia ili vinariji Hermi, sve one u javnom prostoru stoje sa svojim imenima, prezimena nemaju; dobile su ih tek su

u projektu *Last Name* u uvjerenju fikcije. U projektu se radi o pričanju priča i anegdota u ime ovih imena, o pokretanju i dovođenju u središte jedne (fingirane) ženske tradicije sjećanja. Ovdje se stvaraju uspomene, bilježe i hvataju tragovi, ostavljaju otisci sjećanja, prije nego li bude prekasno. Prije nego li ovi često mali i krajnje raznoliki lokali i ustanove budu morali uzmaknuti pred većim savezima, pod pritiskom marki, serija i etiketa, pred drugim kupovnim i potrošačkim navikama. *Last Name* je poimenični asocijativni lanac, ženska imena pokreću priču(e): kako je mogao proteći život Doris ili Erike, Viktorije ili Hermi, kakve divlje, pustolovne, bizarne, od normi odudarajuće ili “posve obične” ženske biografije zastupaju ova imena, kakav se život krije iza ovih lapidarnih kratica bez prezimena? Ova ženska imena dobila su glas, dozvana su u život i objavljena u drugom kontekstu. Dia-pozitivni i tekstovi prikazuju imena, u projekcijama izranja javni gradski prostor, u tekstovima moguća življena ženska povijest kao povijest privatnoga prostora koji obilazi, dodiruje, su-određuje, su-oblikuje javni prostor.

Od ljeta 2006. sakupljam gradsko pismo u projektu *Grad svakome nešto piše*. Jer grad svima piše, neprestano. U Beču i Hamburgu, u Rotterdamu i Veneciji, u Philadelphiji i u Amsterdamu, u Chicagu i u Halle an der Saale prikupljala sam Les Mots Trouves /nađene riječi/, a to su naljepnice i grafiti, izgubljene ceduljice i vizitke, flyere i male oglase, natpise na kućama i na pločnicima. Ponekad vlastitom gradu, Beču, dodajem strane tragove. Ponekad u stranim gradovima dodajem vlastite tragove. Iz nađenih riječi izvire inspiracija. Dopuštam da me zavede ono što grad pripovijeda privatnom u javnom prostoru i slažem to u nove priče i tekstove.

Za izložbu *Karlsplatz* (Wien Museum, 2008), proći su s deset ljudi njihovu rutu preko ovog trga. Pritom me posebno interesira sljedeće: Gdje počinje trg, a gdje završava?

On My Way. *City Telling* u Zagrebu oslanja se na opažanja, sjećanja i promatranja svih onih koji svoj put daju drugima. 20 uključenih Zagrepčana i Zagrepčanki svoj će grad učiniti drugačijim: gledati grad očima drugih, slušati grad ušima drugih. Ljudi pozvani da svoj svakodnevni put prevedu u riječi - to ga čini nečim posebnim. Putevi tako postaju jasni urbani iskustveni prostori. Ljudi većinom imaju vrlo opsežno znanje o svome gradu, međutim rijetko ga dijele s drugima. Perspektive se relativiziraju time da njihova slika grada postaje i našom. Službena proizvodnja imidža nekog grada i poluslužbena kulturna baština - kultura sjećanja imaju malo toga zajedničkog s individualiziranom percepcijom. Postaje uzbudljivo i nejasno koje slike grada prenosimo i projiciramo u sliku grada. Svakodnevne prakse spajaju se s urbanizmom, procesima urbane transformacije i neprestanim međudjelovanjem onoga zatečenoga i onoga na djelu, tradicijskoga i aktualnoga, kolektivnog i individualnoga. Hodanje i pričanje stvaraju jedno Sada, jednako kao i sjećanja. *On My Way* sluša ljude koji gradu daju glas, pretvaraju ga u gradski razgovor. Slika će biti puna iznenađenja.

